

М.М. Заброцький
Р.В. Павелків

ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

(Теоретичні концепції
та практикум)



ББК 88.840 я73

УДК 371.015.3 : 159.922.7

3-12

Рецензенти:

дійсний член АПН України, доктор психологічних наук,

професор С.Д. Максименко;

доктор психологічних наук, професор І.Д. Пасічник

Заброцький М.М., Павелків Р.В. Педагогічна психологія (Теоретичні концепції та практикум): Навчальний посібник. – Рівне, 2003. – 297 с.

В посібнику на основі досягнень психологічної науки систематизовано і представлено найновіші відомості з педагогічної психології, що розкривають особливості та закономірності розвитку особистості в умовах навчального і виховного процесу.

Призначений для студентів вищих навчальних закладів, вчителів, практичних психологів, викладачів і всіх, хто цікавиться проблемами педагогічної психології.

Допущено Міністерством освіти та науки України

(рішення колегії Міністерства освіти та науки України

Протокол № 14/18.2 – 1791 від 30.09.2002р.)

ISBN 5-7763-1025-3

© Заброцький М.М., 2003

© Павелків Р.В., 2003

ПЕРЕДМОВА	8
ІЗ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВА ДИТИНИ	10
Тема 1. ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ І МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	14
1.1. ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	14
Місце педагогічної психології в системі психологічних наук.....	14
Предмет педагогічної психології.....	15
Зв'язок педагогічної психології з іншими науками.....	16
Мета та завдання педагогічної психології	17
1.2. МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	18
Поняття про метод дослідження.....	18
Спостереження	19
Експериментальні методи.....	20
Психодіагностичні тести	23
1.3. З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	25
ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ:	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	28
ПРАКТИКУМ	30
Тема 2. ПСИХОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ	61
2.1 СОЦІАЛІЗАЦІЯ, ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ТА ВИХОВАННЯ	61
Уявлення про особистість	61
Структура особистості.....	62
Характеристики особистості	63
Розвиток особистості	64
Природне та соціальне в розвитку особистості.....	64
Соціалізація особистості.....	65
Індивідуалізація особистості.....	66
Інститути соціалізації.....	66
Механізми соціалізації.....	67

Виховання як цілеспрямований і керований процес соціалізації.....	71
Цілі виховання.....	73
Методи виховання.....	74
2.2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ.....	77
Соціальна ситуація розвитку особистості.....	77
Джерела та умови особистісного розвитку.....	78
Етапи особистісного вікового розвитку.....	78
Рушійні сили розвитку особистості.....	79
Поняття про діяльність.....	81
Діяльність – основа розвитку особистості.....	81
Поняття про провідну діяльність.....	82
2.3 ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ.....	83
Мотивація і мотив.....	83
Вікові закономірності формування мотиваційної сфери.....	85
Шляхи формування мотивів.....	86
Поняття про смислові утворення особистості.....	87
Рівні розвитку ціннісно-смислової сфери.....	88
Психологічний об'єкт виховання.....	89
Роль оціночної діяльності у розвитку ціннісно-смислової сфери.....	90
Психологічні вимоги до виховного процесу.....	91
Психологічні механізми формування особистості у процесі виховання.....	92
Роль емоцій у формуванні ціннісно-смислової сфери.....	93
2.4. ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ.....	95
Моральна свідомість особистості.....	95
Стадії розвитку моральної свідомості.....	96
Формування моральних понять.....	98
Вимоги до роботи по формуванню моральних понять.....	99
Формування морального досвіду особистості.....	100
2.5. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ.....	101
Соціальні групи та їх типологія.....	101
Фази взаємодії особистості з групою.....	102
Особистість і соціальна група –пошук “золотої середини”.....	104

<i>ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ:</i>	106
<i>СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:</i>	106
<i>ПРАКТИКУМ</i>	108
Тема 3. ПСИХОЛОГІЯ НАВЧАННЯ	138
3.1. НАУЧУВАННЯ, НАВЧАННЯ, УЧІННЯ	138
Научування та його різновиди	138
Навчання і учіння	140
Психологічні механізми навчання	141
3.2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ УЧІННЯ	143
Учіння та навчальна діяльність	143
Основні характеристики навчальної діяльності	145
Предметний зміст навчальної діяльності	146
Зовнішня структура навчальної діяльності	147
Оцінка сформованості навчальної діяльності	150
3.3. МОТИВАЦІЯ УЧІННЯ	151
Уявлення про мотивацію учіння	151
Специфіка навчальної мотивації та особливості її формування	152
3.4. ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ – ЦЕНТРАЛЬНА ЛАНКА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	156
Уявлення про засвоєння навчального матеріалу	156
Стадії процесу засвоєння	158
Типи учіння та орієнтувальна основа діяльності	159
Основні характеристики процесу засвоєння	161
Формування навичок	162
Формування понять	164
Специфіка засвоєння понять у ході навчальної діяльності	165
Формування вмінь	166

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ:	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	168
ПРАКТИКУМ	169
ТЕМА 4. ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	222
4.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАЦІ ВЧИТЕЛЯ	222
Структура педагогічної системи	222
Специфіка предмета діяльності вчителя	223
Педагогічна діяльність як процес розв'язання педагогічних задач	224
4.2. СПЕЦИФІКА ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ	225
Педагогічне мислення та його функції	225
Категоріальна (понятійна) основа прийняття педагогічних рішень	226
Місце теоретичних знань у прийнятті педагогічних рішень	227
Педагогічна рефлексія	228
4.3. ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ	229
Спілкування як психологічна категорія	229
Комунікативна задача	231
Стадії педагогічного спілкування	232
Уявлення про стиль педагогічного спілкування	235
4.4. "БАР'ЄРИ" ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАСМОДІЇ	238
Поняття про бар'єри педагогічної взаємодії	238
Типологія педагогічних бар'єрів	239
Смислові бар'єри	241
4.5. ПЕДАГОГІЧНА ПЕРЦЕПЦІЯ	242
Стереотипізація як механізм міжособового пізнання	242
Основні стереотипи міжособового пізнання	242
Стереотипізація у пізнанні вчителем особистості учня	244
Інші механізми міжособового пізнання	246
Перцептивні уміння і навички в роботі вчителя	248

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ:	248
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	249
ПРАКТИКУМ	250
ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА	285
ПСИХОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИЧОК	289

ПЕРЕДМОВА

Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання ролі особистості, гуманізація і демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій в сучасному світі - усе це потребує створення умов, за яких народ України став би нацією, яка постійно навчається (З державної національної програми „Освіта” (Україна XXI століття)).

У сучасній соціально-політичній і культурно-історичній ситуації, яка склалася в Україні, освіта повинна стати одним із факторів розвитку самої держави та трансформації суспільно-політичного та економічного життя суспільства. Вирішення нових завдань, які постали перед системою освіти України, залежить від послідовної демократизації та гуманізації взаємин усіх учасників педагогічного процесу, що, у свою чергу, вимагає активного впровадження в педагогічну практику психологічних знань.

Запропонований посібник має допомогти читачам в освоєнні змісту одного з предметів психолого-педагогічного циклу - педагогічної психології. У ньому висвітлено загальні особливості та закономірності розвитку особистості в умовах здійснення навчально-виховного процесу. Розгляд названих проблем ґрунтується на особистісно-діяльнісному підході.

Для полегшення роботи над текстом усі розділи завершуються завданнями для перевірки засвоєння знань та списком літературних джерел, рекомендованих для самостійного опрацювання. У кінці книги наведено список додаткової літератури, адресованої читачам, які бажають глибше ознайомитися з розглядуваними проблемами, та словник психологічних термінів.

Систематичний виклад матеріалу розпочинається в посібнику з „Конвенції про права дитини”, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН та ратифікованої Верховною Радою України. Це вираження принципової позиції авторів посібника про пріоритетність для педагога прийняття кожної

дитини, поваги до Людини в ній. Як наголошував видатний представник гуманістичної психології К.Роджерс, педагог має бути для учня не просто вчителем, а фасилітатором (англ. Facilitate - полегшувати, допомагати, від лат. Facilis- легкий), тобто *полегшувачем* розвитку.

Автори висловлюють ширю вдячність директору Інституту психології ім. Г.С. Костюка, доктору психологічних наук, академіку АПН України С.Д.Максименку за дружню підтримку та консультації з найважливіших питань педагогічної та вікової психології.